

T U N E T

Registrering, oppmåling og analyse

Å BO I EN LÅVE

MASTER I ARKITEKTUR

MICHELLE LILLEBY JOHANSSON

Å BO I EN LÅVE
MASTER I ARKITEKTUR
MICHELLE LILLEBY JOHANSSON
VEILEDER: NINA HAARSAKER OG GURO WIKSTEN BRENK
NTNU | VÅR 2017

INTRODUKSJON	5
Stedet Tunet i dag	
HISTORIE	17
Tunet ca. 1870	
HUSENE	21
Stue Masstu Bur	
TEGNING	34
Stue Masstu Bur	
FOTO	45
Stue Masstu Bur	
BEVARINGSVERDI	53
Verdier Anbefalinger for inngrep	

INTRODUKSJON

STEDET

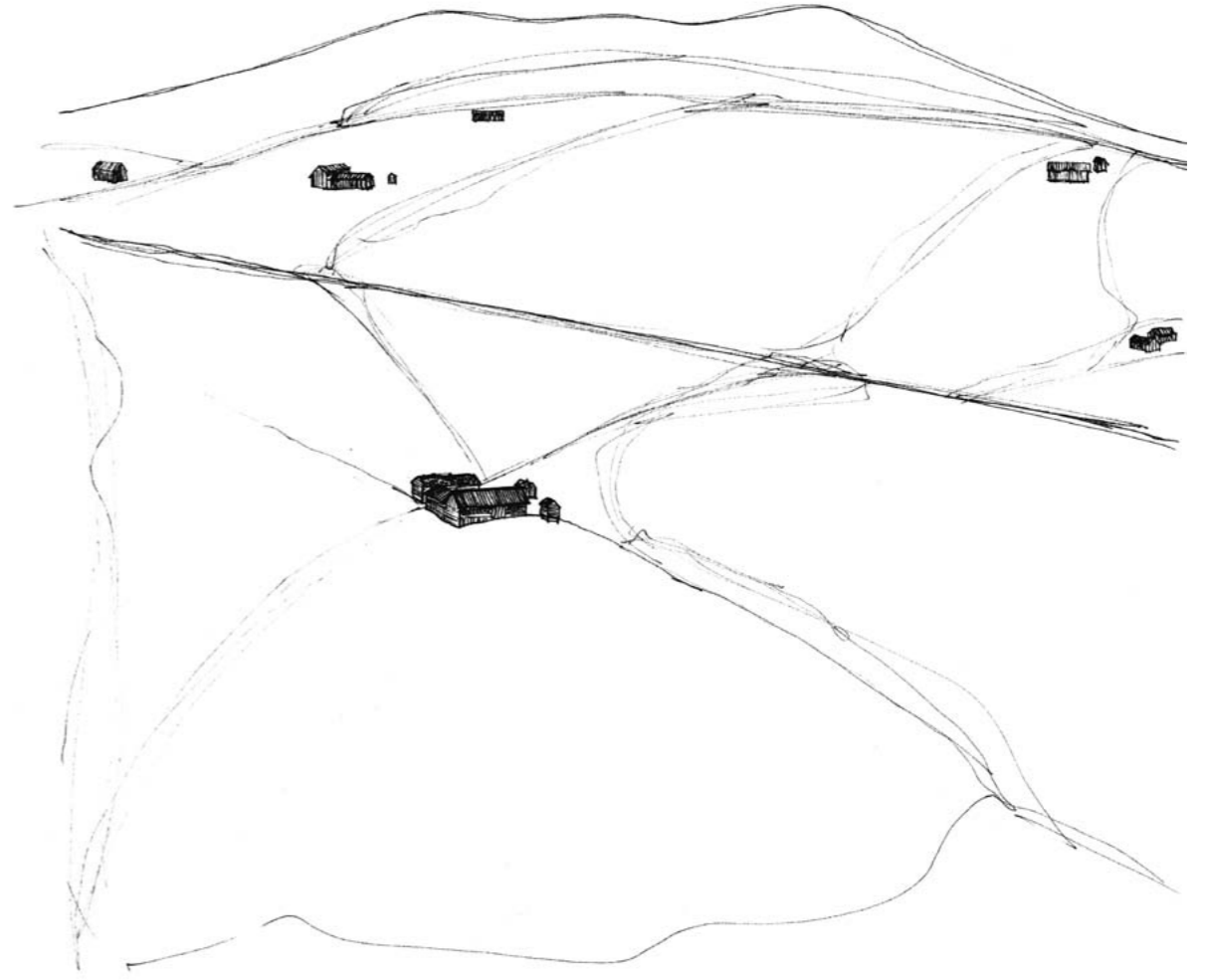
Gården ligger i Rennebu kommune i Sør-Trøndelag, med postadresse Ulsberg. Den var i sin tid hovedbruk på Ner-Brattset. Grenda ligger i en sydøstvendt dalside som skråner bratt ned mot elva Orkla, 10 km fra Berkåk sentrum. Tunet består i dag av trønderlån, låve med fjøs og stall, masstu og stabbur. I tilknytning finnes også en smie og et redskapshus.

Tunet er et typisk trøndersk lukket firkanttun. I Rennebus bratte dalsider ligger gårdene plassert et stykke opp i lia, der jorden er selvdrenerende og solforholdene gode. Kulturlandskapet er preget av at gårder, beite og dyrket mark skaper lysninger i den ellers tette skogen. Terrenget er bratt, noe som ikke var noen hindring på den tiden jordbruket var basert på muskelkraft og manuelt arbeid.

Husene føyer seg inn i den klassiske trønderske byggeskikken, der bygningsvolumene er enkle og geometriske med små takutstikk og knapp detaljering. Dekor begrenses til dører, vinduer og deres omramming. Husene er reist hovedsakelig i laftet tømmer, der lengden på stokkene begrenser romdimensjonene.

Gammelveien gikk innom tunet og videre til neste gård. Slik ble gårdene knyttet sammen og det var mulig å ta veien innom flere gårder når man var på gjennomreise.

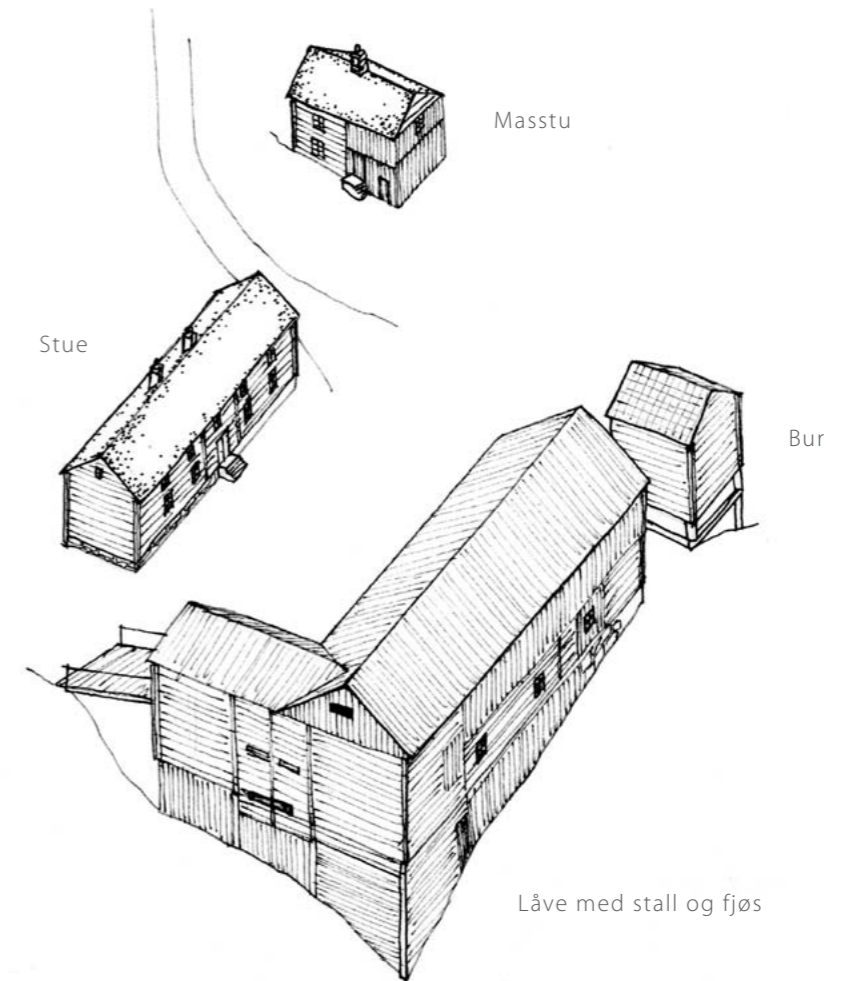

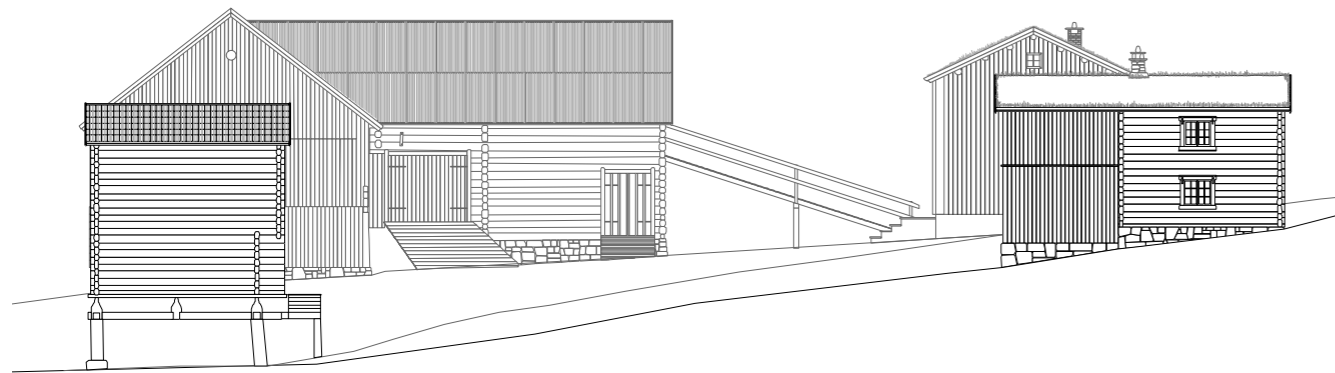

TUNET I DAG

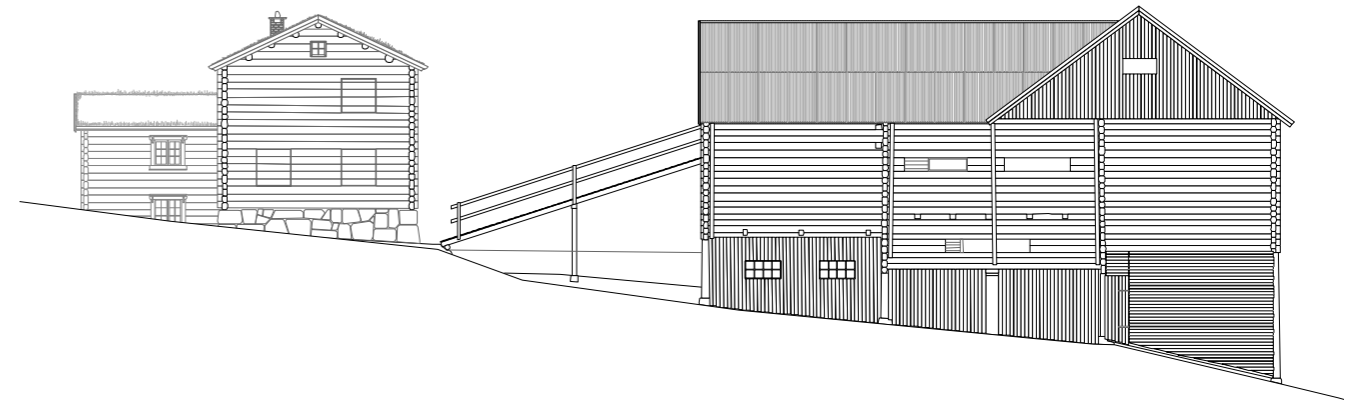
Trønderlåna er fra 1700-tallet. Låven fikk sin nåværende form i 1897 men inneholder deler som er eldre. Stabburet er fra 1838 og masstua muligens eldre. Alle husene er trekonstruksjoner i laft og bindingsverk, med grunnmur i naturstein, noen steder i kombinasjon med betong. Fargebruken er nøytral, alt treverk er ubehandlet eller mørkbeiset med unntak av de hvite vinduskarmene på stue og låve, og stuas røde inngangsdør.

Det ble dyrket korn, potet og gress til dyrefôr på gården. Til gården hørte 337 da jord, hvorav 65 da dyrket mark og 237 da produktiv skog. Gårdsdriften ble lagt ned på 1970-tallet, og det har ikke vært fastboende på gården de siste 20 årene. I dag leies jorda bort til nabogårder. Trønderlåna brukt som fritidsbolig i sommermånedene, mens de andre husene står så og si ubrukt hele året. Alle bygningene er SEFRAK-registrert som bygninger fra før 1900, og meldepliktig med riving eller ombygging.

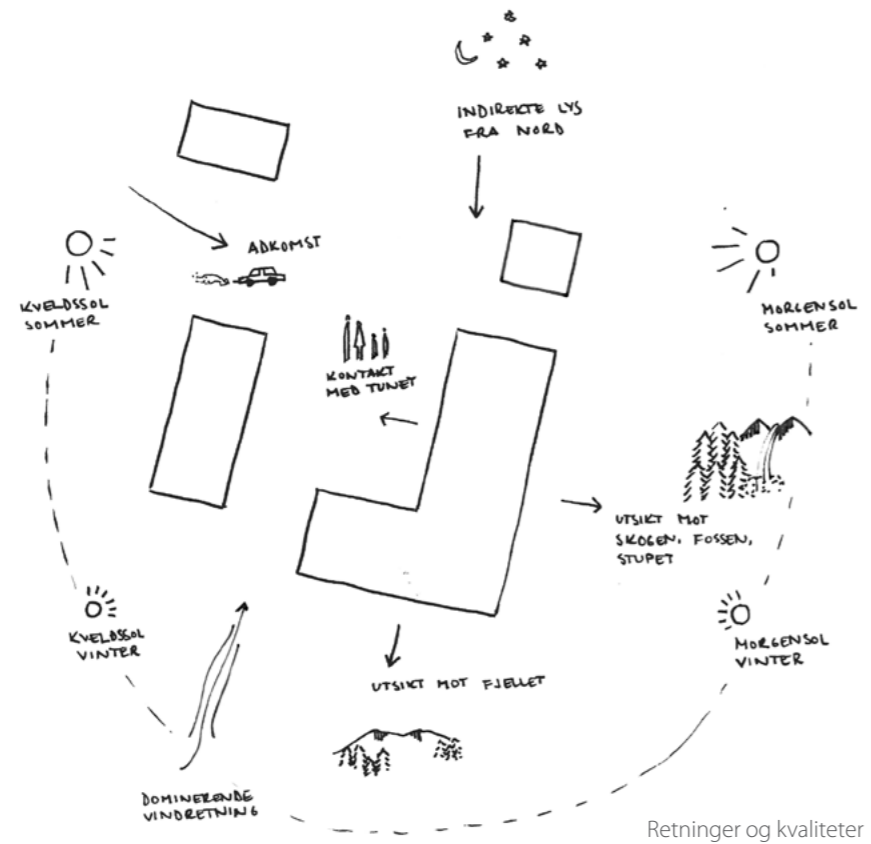

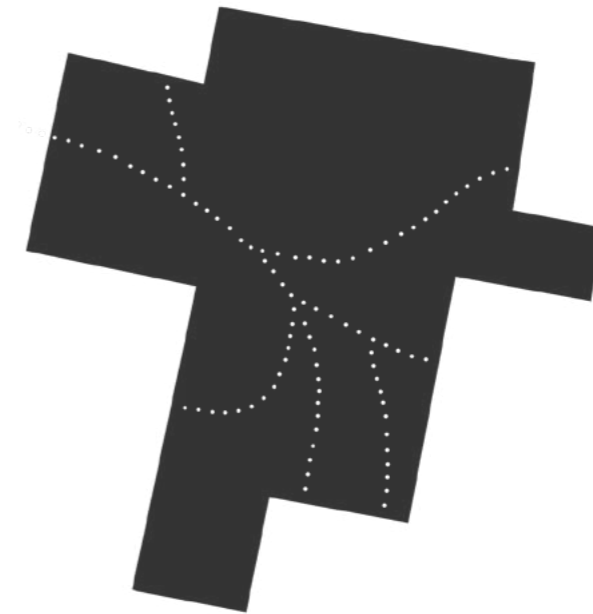
Tunets fasade mot nord, 1:250

Tunets fasade mot sør, 1:250

Retninger og kvaliteter

Rommet mellom husene

HISTORIE

6, g/5 Norge. Parti fra Berkåk

Aine

TUNET CA. 1870

- Gården med de mange hus

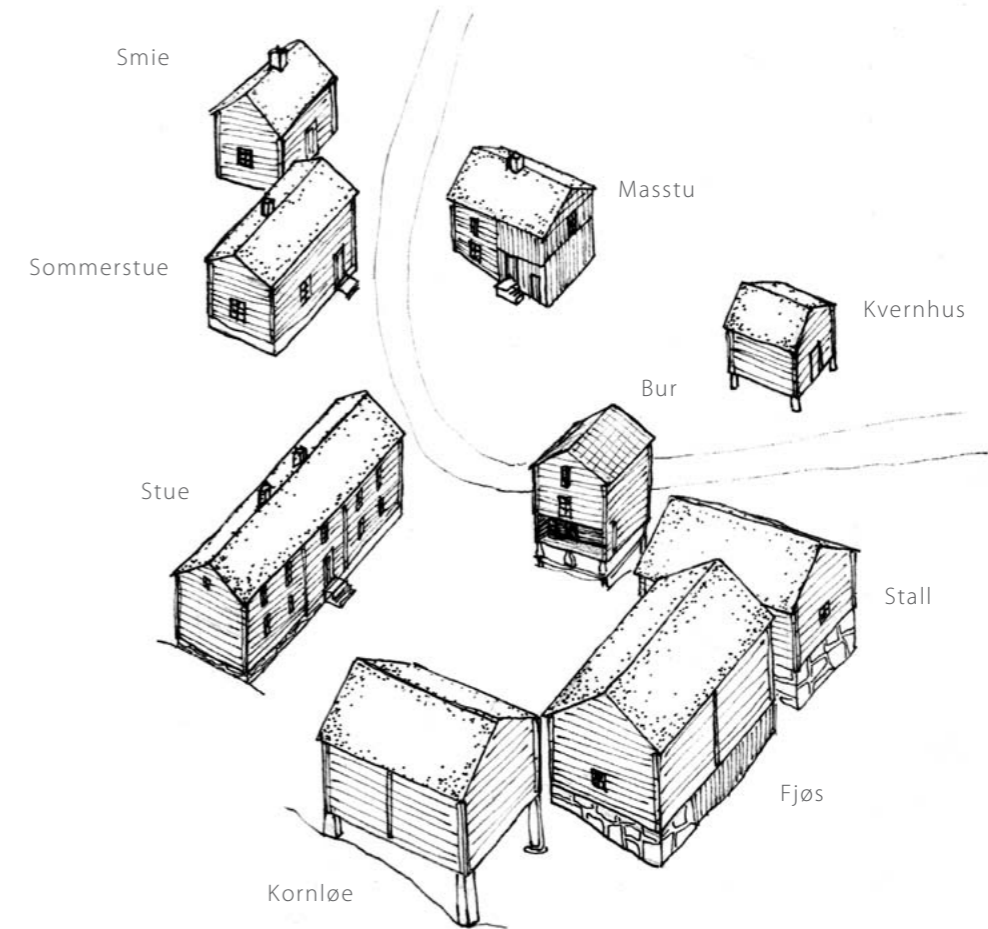
Gårdene i Rennebu med navn som ender på -setr, deriblant Brattset, dateres så langt tilbake som til vikingtiden, omkring år 800-1000. Befolkningsveksten på 1600-tallet førte til at mye ny jord ble ryddet, samt at nye bruk ble fradelt de større. Jorda ble delt etter bonitet, og hver gård hadde mange små jordlapper rundt omkring. Denne teigblandingen skulle sikre at alle kunne være selvberget.

Selvbergingsjordbruket skapte behov for mange ulike hus på gårdene, slik som på illustrasjonen av Brattset rundt 1870. De fleste gårder hadde smie for å lage sine egne redskaper, badstu for vask og tørking av mat, masstu for ysting, baking og grovere matlaging, bur for lagring av mat og klær, stall og fjøs for de ulike dyreslagene samt løer for tørking og lagring av korn og høy. På Brattset var det også et kvernhus i bekken.

Rundt midten av 1800-tallet foregikk det en omstrukturering og rasjonalisering i jordbruket, *det store hamskiftet*. Industrialiseringen førte til befolkningsvekst i byene og et behov for å produsere mat for salg.

Bøndene ble en del av pengeøkonomien. Rasjonaliseringen innebar oppretting av bygdemøller og -meierier som gjorde at foredlingen av jordbruksproduktene ikke nødvendigvis skjedde på gården lenger. Teigblandingen og mylderet av hus på gårdene ble sett på som upraktisk; fra nå av skulle jorda samles rundt hver gård. Kulturlandskapet gikk dermed fra å være et lappeteppes av teiger med større husklynger i mellom, til store jorder med rettlinjede eiendomsgrenser, ofte vinkelrett på dalbunnen. Gårdene lå pent og ordentlig side om side.

Samtidig endret byggeskikken for driftsbygningene seg. I samme rasjonelle ånd skulle de mange uthusene nå samles under ett tak, og tendensen gikk derfor mot færre og større hus på gårdene. Stall, fjøs, grisehus, høyloft og kornlåve fikk sin plass i den store låven. Låven sto gjerne vinkelrett på våningshuset og definerte to av tunets sider. Den hadde gjerne en murt gjødselkjeller nederst, tette vegger der dyrene sto og en luftigere konstruksjon i høyloftet. På Brattset ble stall, fjøs, sauefjøs, høyloft og kornlåve bygget sammen i 1897.

HUSENE

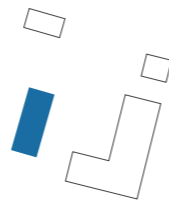

STUE

Utgangspunktet for trøndelåna var en enetasjes stue med treromsplan. I løpet av første halvdel av 1700-tallet fikk stua gjerne to etasjer etter innføringen av det lukkede ildstedet. Deretter ble huset bygget på i lengderetningen etter behov. Rommenes bredde begrenses av lengden på tømmerstokken, og stuene fyller hele bredden og blir dermed gjennomlyste. Her er den eldste delen sannsynligvis fra tidlig 1700-tall, og er blitt bygget på senere på 1700-tallet og på 1860-tallet. Stua har grunnmur i naturstein kombinert med betong. Det er brukt gran i lafteveggene. Nordveggen er panelt på grunn av værpåkjønning fra denne siden. Det er torv på taket.

Veggene har ellers fått stå uten utvendig panel, i kontrast til mange trønderlåner i mer bynære strøk. Tømmeret er mørkbeiset og vinduskarmene hvitmalt. Døra i empirestil utgjør tunets eneste fargeinnslag og er klar rød. Da den forrige døren, som var gul, skulle skiftes, ble det oppdaget et lag rød maling under den gule. Den nye døren fikk dermed samme farge som den opprinnelige. Vinduskarmer og dør er forseggjorte med enkel dekor, som signaliserer stuas opphøyede posisjon som menneskenes bolig i tunet.

Denne stua har blitt satt i stand på 1990-tallet, og har i dag moderne kjøkken og bad. Det er hele 14 sengeplasser i det 117 kvadratmeter store huset.

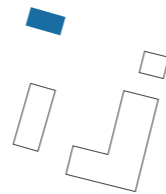
MASSTU

Masstua, eller eldhuset som den gjerne blir kalt andre steder i landet, ble brukt til grovere matlaging som ysting, baking, brygging, slakting samt koking av klær. Den ble også brukt til tørking av korn og røyking av kjøtt. Ofte var det en eldre stue som ble degradert til masstu.

Lenge var det skikk å flytte ut i masstua på sommeren da dyrene flyttet på setra. Dette var både for å lette husarbeidet men også for å markere overgangen mellom årstidene og gi året en rytme.

Masstua har grunnmur av naturstein og har en todelt konstruksjon; en tømmerkasse kombinert med en del i panelt bindingsverk. Tømmerkassen har en stue med ovn i første etasje, og snekkerverksted på loftet. Den panelte delen har vedskjul og trapp i første etasje og fungerer som et forrom til snekkerloftet. Treverket er ubehandlet. Taket er tekket med torv.

Masstua har murt pipe men i dag ingen åpen peis. I stuerommet i førte etasje står det en bryggepanne og en vedkomfyr i støpejern, som ble vanlig på 1800-tallet.

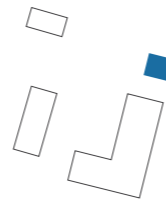

BUR

Buret er laftet i to etasjer med åpen sval og innvendig trapp. Det står på 8 såkalte stabber, som bærer en ramme av kraftige bjelker kalt *sylla*. Stabbene er fint tilskåret og felt opp i *sol'treet*, den nederste stokken i veggen. Den flate, brede utformingen av denne hindrer mus i å komme inn i buret. Av samme grunn er trappa plassert med litt avstand til burs-svalen. For å sikre buret mot innbruddstyver var trappen lagt inne i huset.

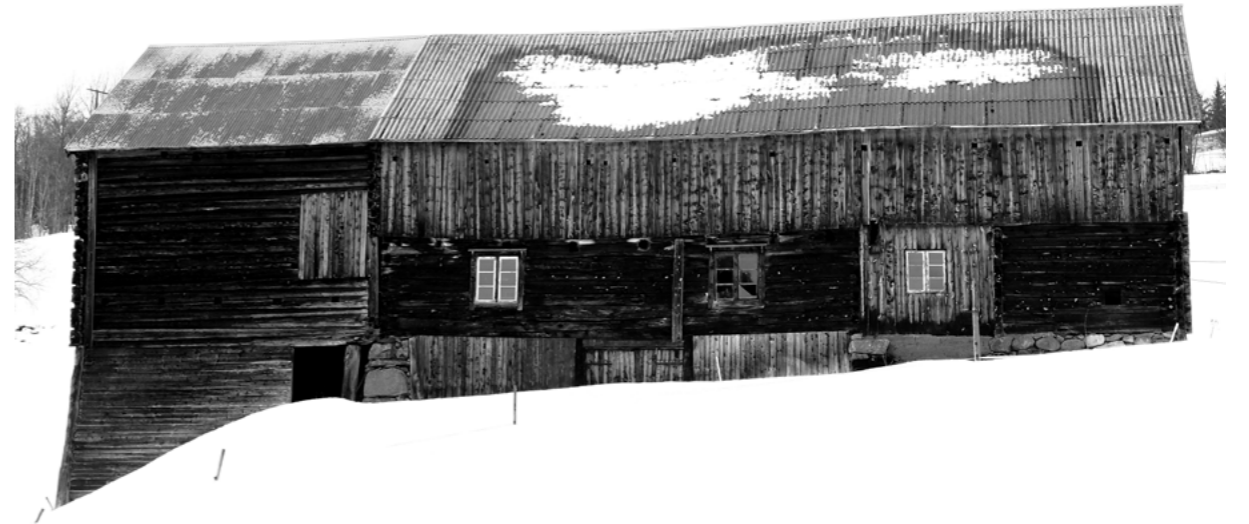
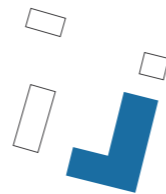
I buret lagret man korn, mel, flatbrød, kjøtt og klær, og var tunets mest verdifulle hus i forrådshusholdningen. Første etasje er innredet med faste korn- og melbinger, samt hyller og kroker for å henge redskaper og spekeskinker. I andre etasje er det tatt luftehull i veggen som er dekket til med et perforert bord. Dette synes knapt fra utstiden, men gir et interessant lysspill på innsiden.

Døra til buret er forseggjort og nøkkelhullet stort og dekorert. Tømmerveggene er ubehandlet. Taket er tekket med takstein som er til forveksling lik spon.

LÅVE

Se vedlagte hefte *Låven*.

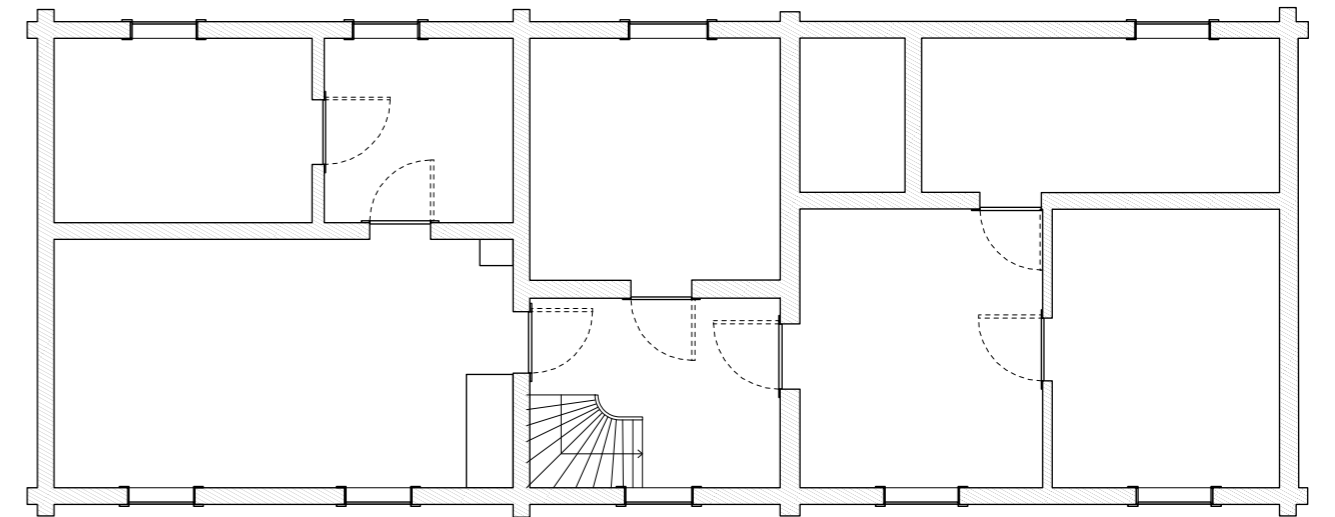
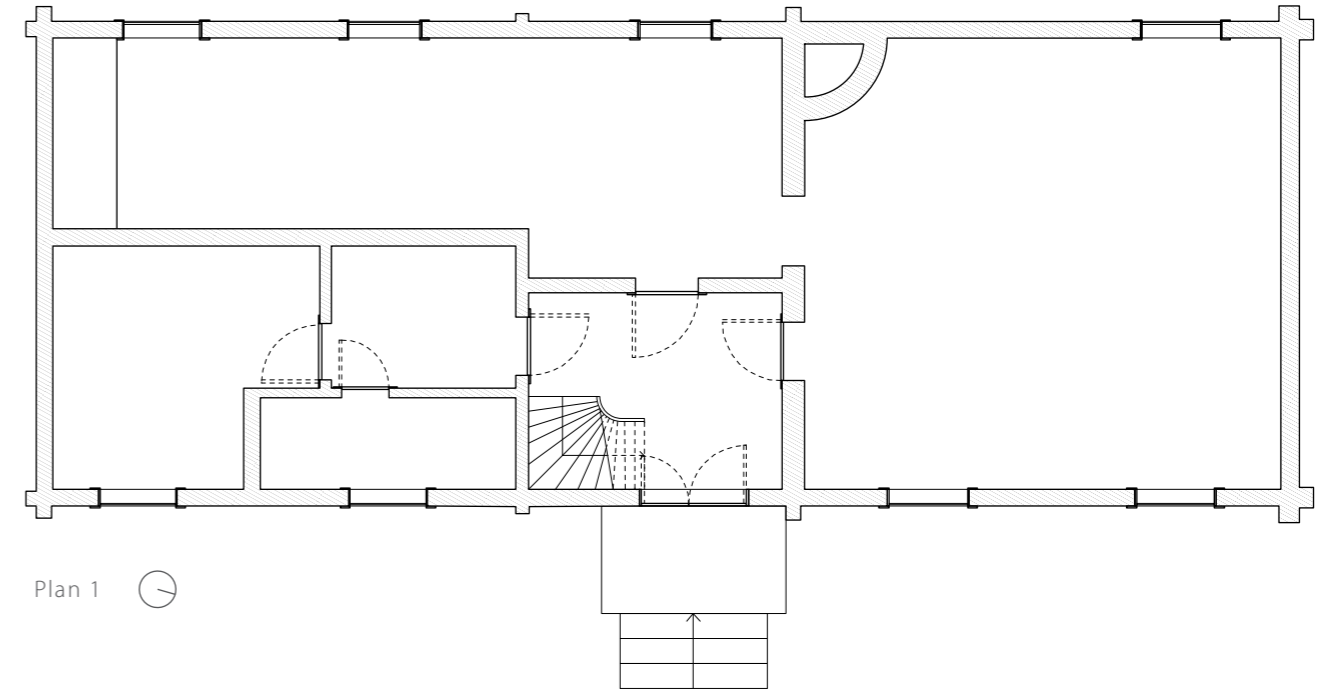
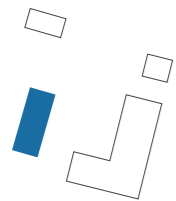

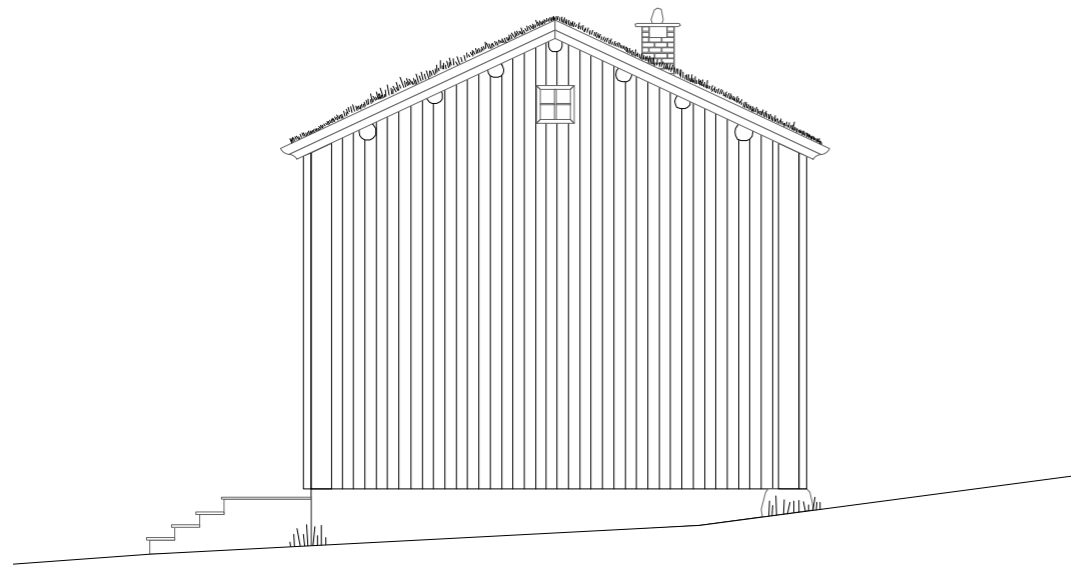
TEGNINGER

STUE

Tegninger i 1:100.

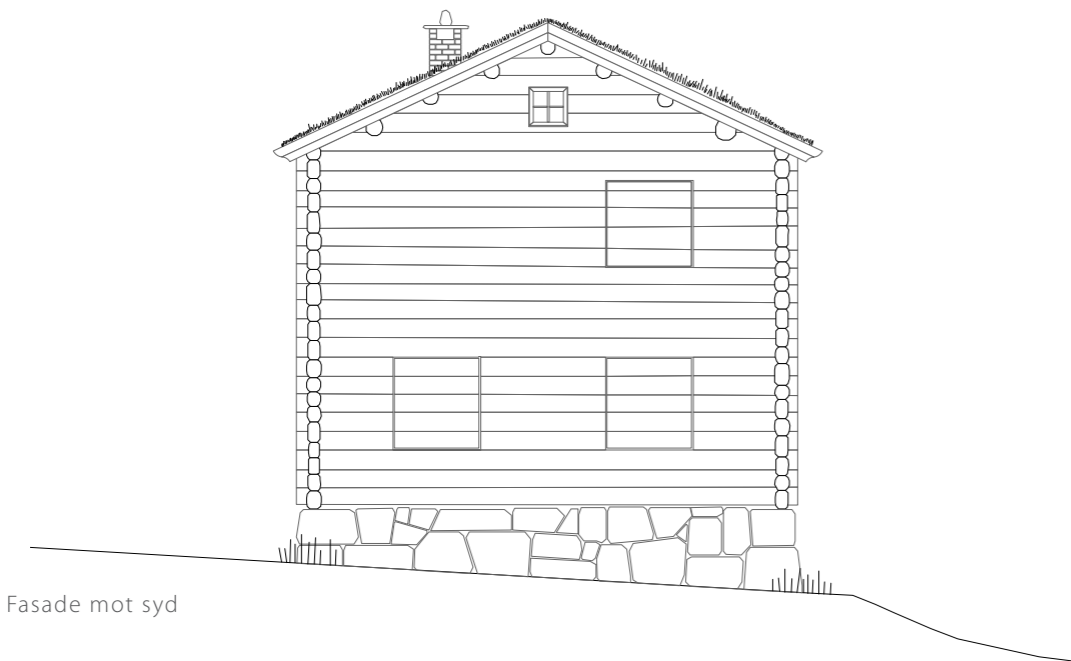

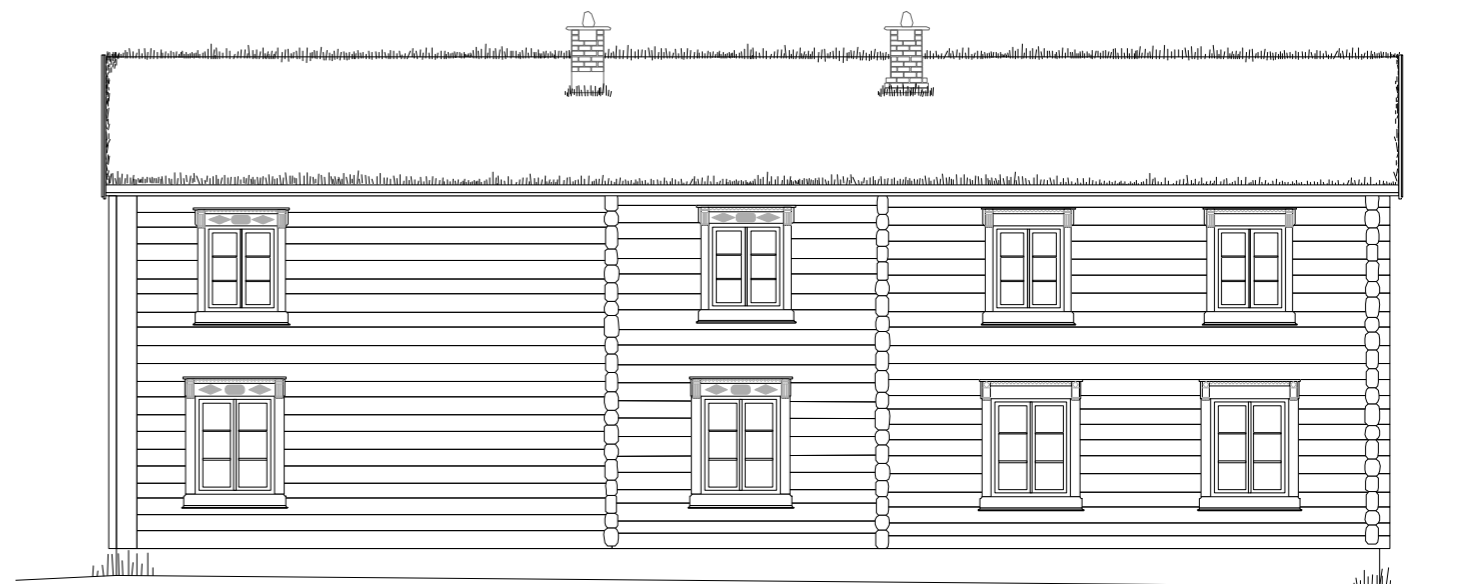
Fasade mot nord

Fasade mot øst

Fasade mot syd

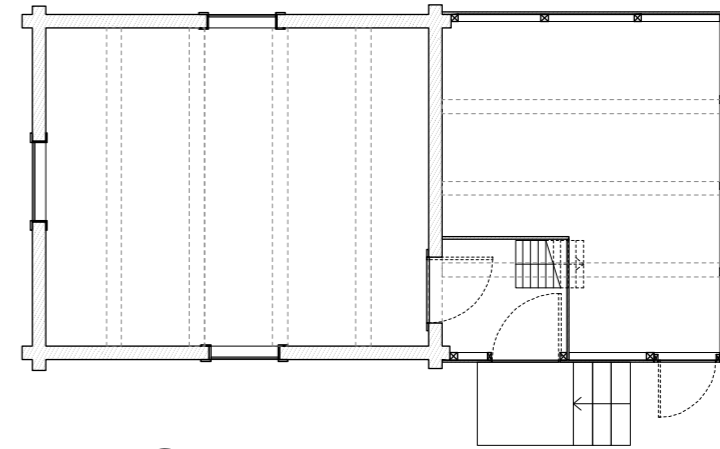
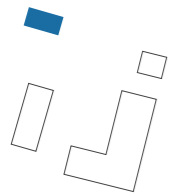

Fasade mot vest

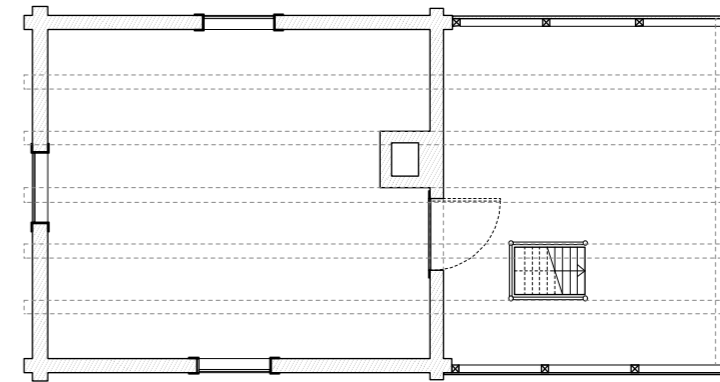
MASSTU

Tegninger i 1:100.

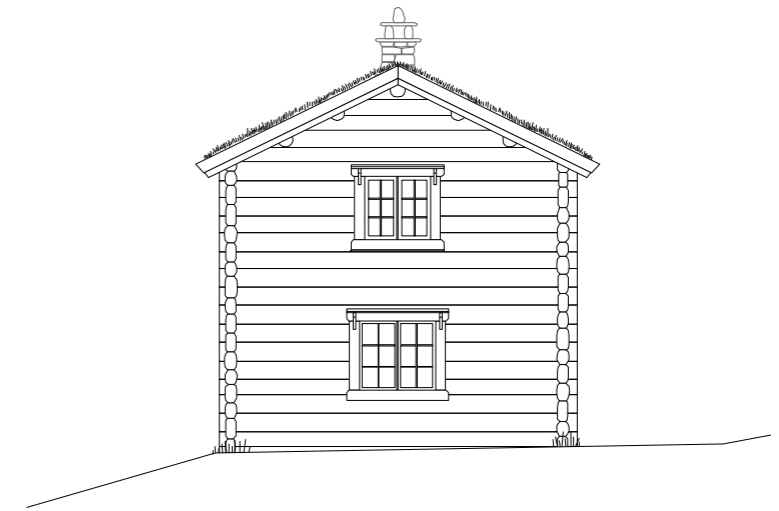
Plan 1

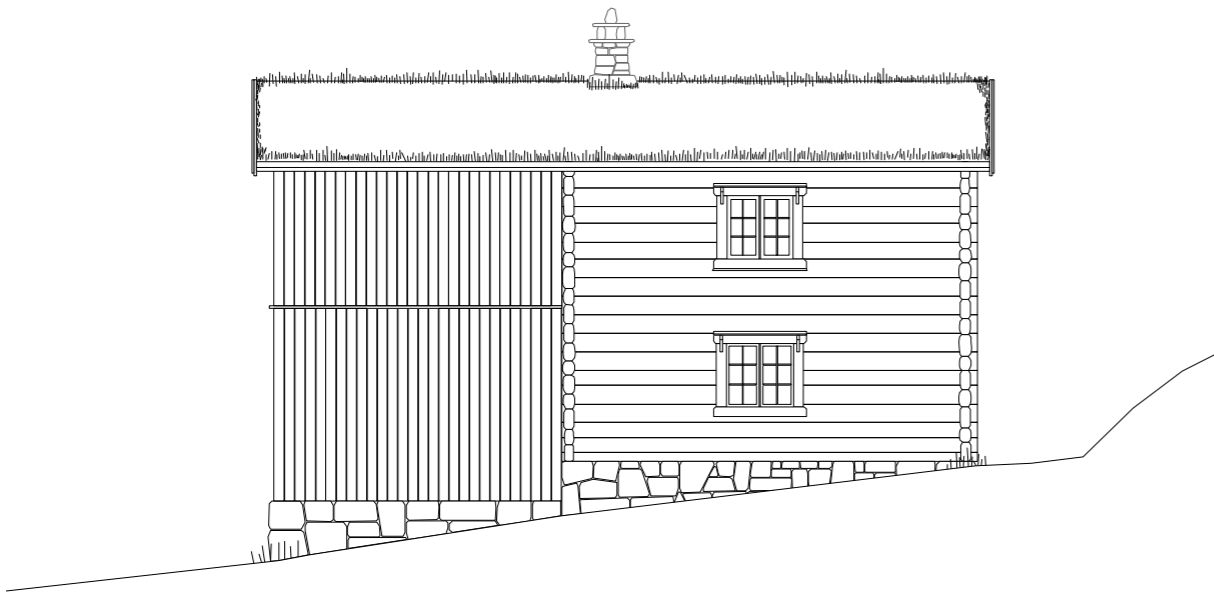
Plan 2

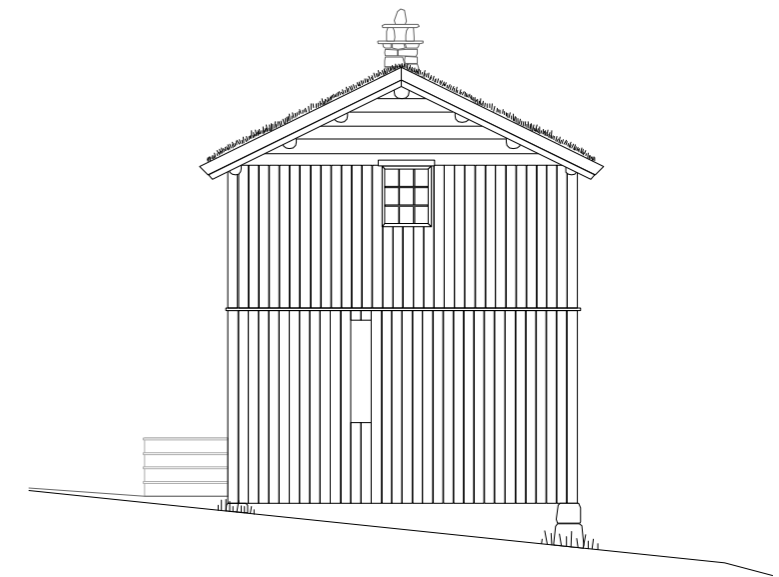
Fasade mot syd

Fasade mot vest

Fasade mot nord

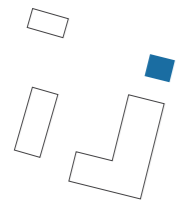

Fasade mot øst

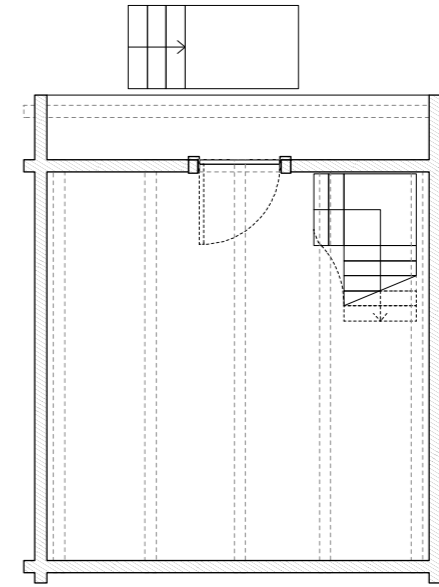
BUR

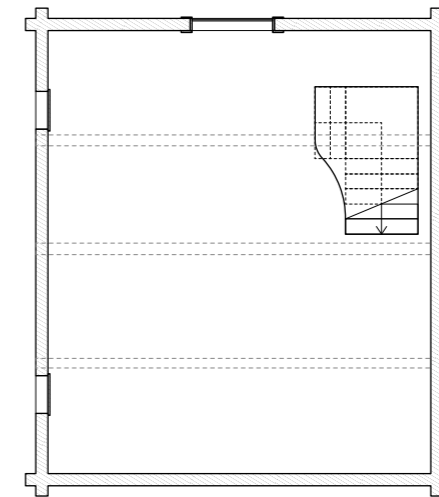
Tegninger i 1:100.

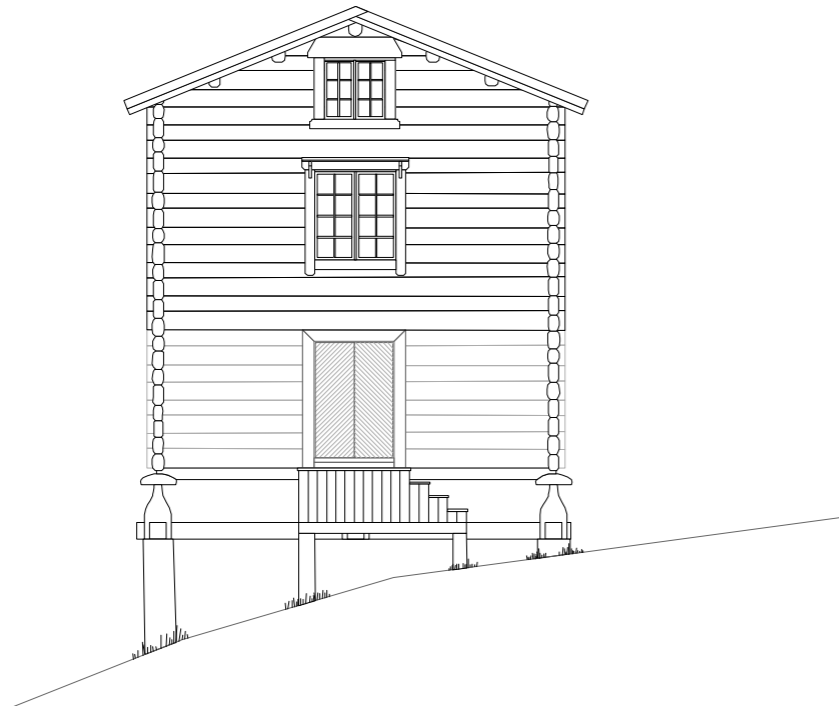

Plan 1

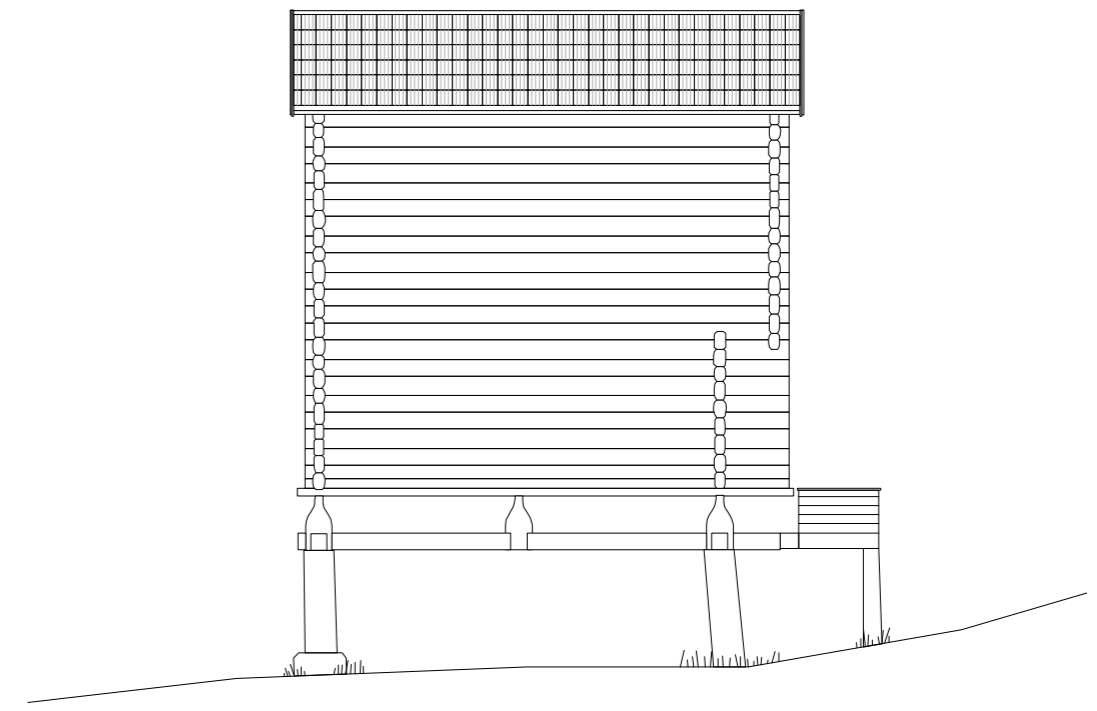

Plan 2

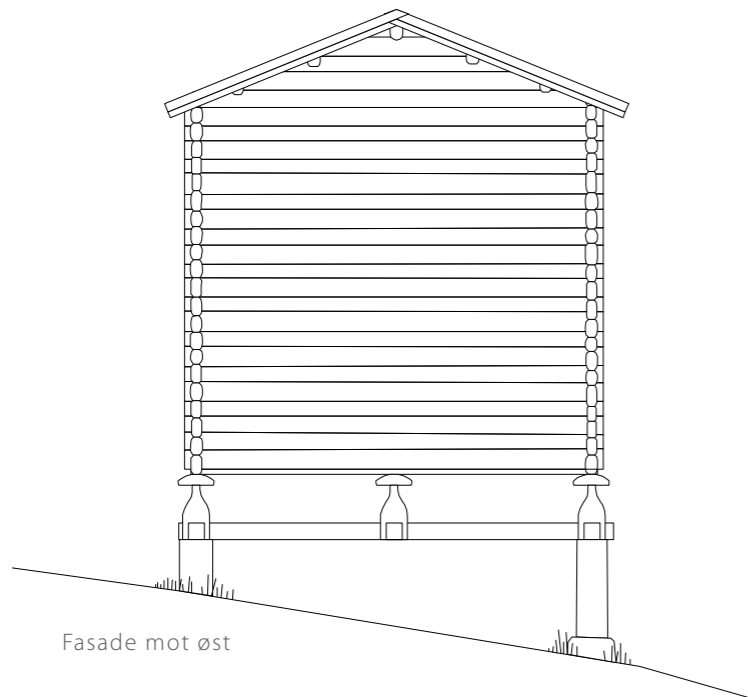

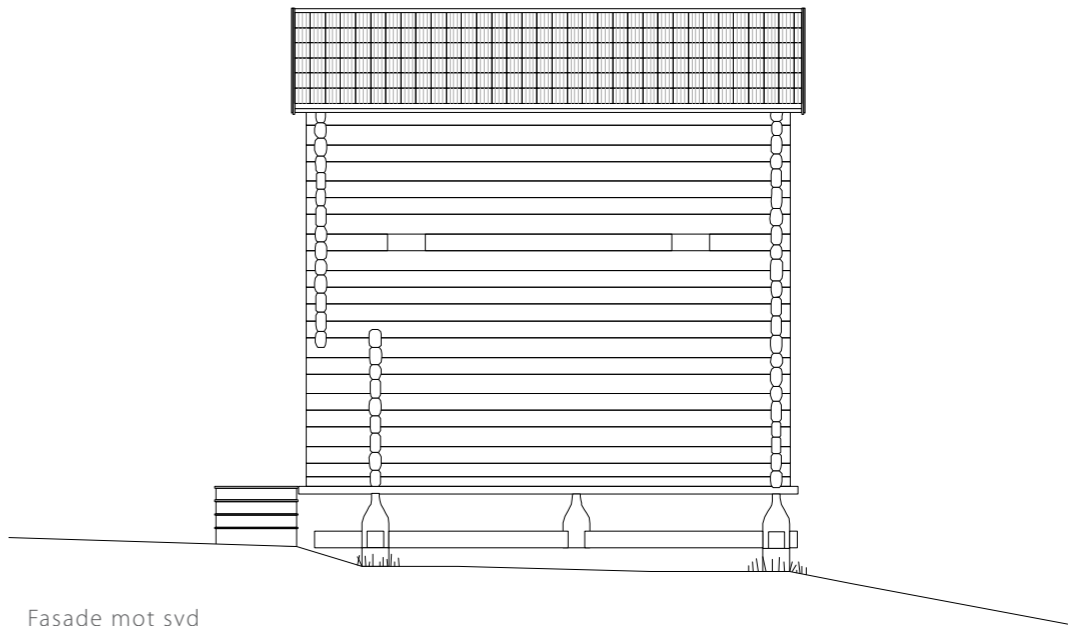
Fasade mot vest

Fasade mot nord

Fasade mot øst

Fasade mot syd

STUE

MASSTU

BUR

BEVARINGSVERDI

ALDERSVERDI OG HISTORISK VERDI

Tunet representerer vår temming av naturen, vår beskyttelse og vårt tilfluktssted i et til tider strengt klima. Treverket er preget av sol, regn og vind, en patina som vitner om husenes lange liv og om hvor viktige de har vært for menneskene som har bodd i dem. På Brattset er husene i god stand, noe som forteller om godt vedlikehold og materialer av kvalitet. Disse husene snakker til noe i oss, forteller oss om det mest grunnleggende i vår tilværelse, om å søke ly og om å skape steder der livet kan finne sted. De gir et sterkt inntrykk av aldringsprosess og varighet, og *aldersverdien* er derfor stor.

Tunet og husene har også høy *historisk verdi* da de forteller om byggeskikk og tradisjoner. Bevaring av denne helheten bærer historien videre og gjør det mulig for kommende generasjoner å ha den samme opplevelsen. Kulturlandskapet og gårdene har vært avgjørende i å forme våre omgivelser. Husene representerer en slags varighet og bestandighet som ikke alltid fornemmes i nyere bygninger. Det er lett å føle tilhørighet i slike hus, at man hører til i verden. De er også med på å skape en følelse av identitet både nasjonalt og lokalt. Derfor har de stor *identitetsverdi*.

BRUKSVERDI OG ESTETISK VERDI

Husene på Brattset er i god stand og har mye potensiale for bruk uten for store inngrep. Det er lett å se for seg at de kan fylles med nytt liv. De har dermed høy *bruksverdi*, til tross for at det ikke lenger er behov for husene slik de opprinnelig ble brukt. Jorda er brattlendt og tungdrevet, og med dagens mekaniserte driftsmåter er den ikke lenger lønnsom. Likevel har husene i seg selv store kvaliteter og mange bruksmuligheter. I et bærekraftperspektiv er gjenbruk av det som allerede er bygget helt essensielt.

Tunet som helhet har også stor bruksverdi. Et tun gir god tilgang til ulike typer rom, i le for vinden, i solen eller i skyggen. Tunet organiserer disse rommene, er samlende og oversiktlig. I tillegg ligger tunet vakkert til, nært til naturen og årstidene og med mye plass tilgjengelig.

Romlige kvaliteter, forseggjorte detaljer og håndverk bidrar til den *estetiske verdien*. De tradisjonelle byggemåtene og de lokale materialene er rett og slett vakre. Vinduenes dekorerte omramming som kontrasterer det grove treverket. De presist tilhugne tømmerstokkene som i fasaden gir uttrykk for den innvendige rominndelingen. De store steinhellene på stuetrappa. Burets spinkle men solide bunnkonstruksjon. Låvefasadens veksling mellom vertikalt og horisontalt. Den trygge atmosfæren mellom husene.

Når husene er godt vedlikeholdt, men fortsatt bevart i en form ganske nært den opprinnelige, har de også en viss *forekomstverdi*. På mange gårder forsvinner de gamle husene, særlig de gamle driftsbygningene, når driften moderniseres og bygningene ikke lenger fyller sin funksjon. Andre steder blir de rett og slett forlatt og overlatt til naturens nedbrytende krefter. På Brattset finner vi et tun som er bevart i omtrent samme tilstand i over hundre år.

ANBEFALINGER FOR INNGREP

Dette er overordnede anbefalinger for selve tunet, og går ikke teknisk inn på hvert enkelt hus. Jeg ser størst transformasjonspotensiale i låven, da denne helt har mistet sin funksjon og et prosjekt vil innebære en stor bruksendring. Dette er behandlet i vedlagte hefte.

Tunet har stort potensiale for variert bruk. Det bør være mulig å finne rom for nytt program innefor de bygningsvolumene som allerede eksisterer. Eventuelle nybygg bør derfor vurderes nøye. Dersom det likevel skal legges til volumer må disse plasseres og utformes omsorgsfullt i forhold til de eksisterende bygningene, og underordnes tunets struktur. Tunets essens ligger mye i sammenstillingen av stue og låve, og disse er da også spesielt viktige. Ny bebyggelse bør ligge slik at den ikke tar sol fra tunet, men kan hjelpe til å skape lune uterom.

I en rehabilitering bør det velges enkle materialer som er minst mulig bearbeidet, som har egenskaper som ligner de opprinnelige materialenes egenskaper og som spiller på lag med de gamle husenes bygningsfysikk. Dette innebærer særlig at konstruksjonen bør være diffusjonsåpen for å hindre kondens. Det nye som legges til bør være synlig og på en god måte kontrastere det eksisterende, men samtidig passe inn i tunets nedtonede palett av naturlige materialer.

KILDER

Bøker:

- Aas, K., Dahle, K., Kjær, E., Hjulstad, O., Krogstad, R., Widding, P., Grøtte, O, Mørkved Romstad K. og A. (1982) *Trønderlåna, trøndertunet*, Trondheim: Landbruksforlaget
- Christensen, A. L., (1995) *Den norske byggeskikken*, Oslo: Pax forlag

Artikler og publikasjoner:

- Kosbergløkk, F., (1995) *Kulturbygda Rennebu*, Rennebu: Rennebu kommune
- Rennebu historielag og Innset historielag (1998) *Årsskrift 1998*, Rennebu: Rennebu historielag og Innset historielag
- Lie Gilberg arkitekter (2011) *Byggeskikkveileder for Rennebu Kommune*, Rennebu: Rennebu Kommune
- Vadstrup, S., (2016) *Analyse- og Værdisætnings-Metoden*, København: Kunstakademiets Arkitektskole
- Byggforsk (1989) *Bygningsvern: Definisjoner, verneverdier og råd om bygningspleie*, Oslo: Norsk byggforskningsinstitutt

En stor takk til:
Trond Nylende Jære
Kari Brattset
Kristian Møystad Bjørnland

ii